

יגיע כפיים

לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתי את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: (בראשית לא מב).¹

ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך... עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה: אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק: (בראשית לא מד-נג).²

יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך: (תהלים קכח ב).³

בראשית רבה פרשת ויצא, פרשה עד סימן יב

"את עניי ואת יגיע כפיי" – אמר ר' ירמיה בן אלעזר: חביבה היא המלאכה מזכות אבות, שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות. זכות אבות הצילה ממון, שנאמר: "לולי אלוהי אבי וגוי כי עתה ריקם שלחתיני", ומלאכה הצילה נפשות, שנאמר: "את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש".⁴

מדרש תנחומא פרשת ויצא סימן יג

"הישמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב ועד רע" – מכאן אנו למדין שזכות מלאכה עומדת במקום שאין יכול זכות אבות לעמוד, שנאמר: "לולי אלהי אבי אברהם וגוי", אם כן, לא עמדה לו זכות אבותיו אלא לשמירת ממונו. "את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש" – שהזהירו מהרע לו בזכות יגיע כפיו. למד,⁵ שלא יאמר אדם אוכל ואשתה ואראה בטוב ולא אטריח עצמי ומן השמים ירחמו.⁶ לכך נאמר: "ומעשה ידיו ברכת" (איוב א), צריך לאדם לעמול ולעשות בשתי ידיו והקב"ה שולח את ברכתו.⁷

¹ במשפט נחרץ זה מסכם יעקב את נאום התוכחה שלו כנגד לבן במפגש הטעון ביניהם, כאשר לבן רודף אחריו ומשיג אותו בגלעד, על גבול ארץ ארם וישראל. ראה פרק לא כולו! רש"י ורמב"ן אמנם חלוקים באשר לפירוש המילה "ויוכח" האם היא תוכחה (שיטת רש"י), או מלשון הוכחה (שיטת רמב"ן). האם יעקב אומר: אלהים מוכיח אותך (רש"י, ויעקב יודע שהקב"ה נגלה אמש ללבן, כפי שנראה בהמשך) או שיעקב אומר: אלהים הוכיח לך שהצדק עמי (ואז מהו אמש?). אבל נראה שגם רמב"ן יסכים שהנאום כולו הוא תוכחה של יעקב ללבן. עוד יש לדרוש בפסוק זה על "פחד יצחק" (ראה רש"י, אבן עזרא, רמב"ן, חזקוני, רד"ק ובפרט מדרש שכל טוב ואחרים שמקשר פחד זה לעקידה). אבל שמנו הפעם מגמתנו לביטוי "יגיע כפי" המשמש מפתח בטיעון המסכם של יעקב בנאום התוכחה שלו ללבן: שני דברים עמדו לי במאבק המתמשך אתך, אומר יעקב ללבן. האחד, אלהי אברהם ופחד יצחק והשני עבודתי ויגיע כפיים באמונה.

² אחרי כל התוכחה וחילופי הדברים הקשים, כורתים יעקב ולבן ברית, מעין הסכם 'שביתת נשק' הכולל התווית גבול ביניהם, ולכן הקדשנו דף מיוחד [ברית יעקב עם לבן הוא אדום](#) בפרשה זו. הפעם, כאמור, אנחנו בנושא יגיע כפיים הקשור לנושא הכללי של שבח המלאכה.

³ זהו אחד משבחי "כל ירא ה' הלך בדרךיו" וגם מתפרנס מעמל כפיו ביושר ובאמונה. ברכות רבות נכוננו לו כפי שהוא מסיים שם: "בדרך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייו: וראה בנין לבניו שלום על ישראל". עוד "יגיע כפיים" מצאנו במקרא בנבואת חגי א יא: "ואקרא תרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה ועל האדם ועל הבהמה ועל כל יגיע כפיים". ודווקא מנבואת חורבן זו למדנו שייגיע כפיים יכול להיות גם במובן הרחב של כלל המפעל האנושי. לעומתו, ראה את "יגיע הכפיים" הרביעי והאחרון שמצאנו במקרא בספר איוב י ג: "הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיו ועל עצת רשעים הופעת". ושם "יגיע כפיים" הוא של הקב"ה: העולם ובפרט האדם אשר ברא. וזה נושא לדרוש עליו בנפרד.

⁴ ראה דרשה קודמת שם על משמעות המילה "לולי" (או לולא או אלולי) אם היא זכות אבות או זכות האמנה או זכות התורה. ובחיבור עם הדרשה שלנו (שהוא עצמו דרשה שלנו), זכות המלאכה עולה על כולם. לצד דרשות אלה, יש לזכור שבראשית רבה הוא מדרש פרשני ומבאר את הפסוקים (פרשני המקרא הראשוני). ראה איך הוא מחלק את הפסוק לשניים ומדגיש את ההבדל בין החצי הראשון הדין ברכוש (ריקם שלחתיני) שזה בזכות אלהי אברהם ופחד יצחק ובין החצי השני הדין בהצלת נפשות שזה בזכות המלאכה ויגיעת הכפיים. ומנין שמדובר שם בנפשות? בשל המילים "ויוכח אמש" שהקב"ה נגלה ללבן והזהיר אותו שלא ידבר עם יעקב מטוב ועד רע (בראשית לא כד). כך גם מבואר במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק לב: "א"ר נחמיא: חביבה היא המלאכה יותר מזכות אבות, שזכות אבות מממון, שנאמר לולא אלהי אבי כי אתה ריקם שלחתיני, וזכות מלאכה הציל את נפשי. שנאמר את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש, כדכתיב: השמר לך מדבר עם יעקב וגו': ומכאן סיוע לשיטת רש"י. ראה הערה 1 לעיל. ראה דברינו [זכות אבות](#) בפרשת בחוקות.

⁵ קיצור של: מכאן אתה למד. ויש לנקד לַמַּד או לְמַד.

⁶ הביטוי "מן השמים ירחמו" ראוי לעיון בפני עצמו, מתי ראוי לומר זאת ומתי לא. ראה גמרא עבודה זרה יח על ר' חנינא בן תרדיון, גמרות יבמות מב, כתובות לט, נדה מה בענייני תשמיש והריון, קהלת רבה ה בדברי חזקיהו לישעיהו ועוד.

⁷ ומה שנכון בצד הגשמי, נכון גם בצד הרוחני. מעשה האבות וסייעתא דשמיא אינן תחליף למעשה האדם ליגיע כפיו בחומר וברוח. כדברי מדרש תהלים (בובר) מזמור קמו: "אל תבטחו בנדיבים - לא יבטח אדם במעשה אבותיו. לא יאמר ישמעאל: אברהם אבי יש לי מחלקו והוא מצילני. לא יאמר עשו, יעקב היה צדיק והוא מצילני, ובזכותו אני נמלט, שנאמר: אח לא פדה יפדה איש (תהלים מט ח), אין אחיו של אדם פודה אותו. אם אין אדם עושה טוב בעולם הזה, לא יבטח במעשה אבותיו... על מה תבטחו? על מעשיכם,

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת תבא דף מה עמוד ב

"ולקח הכהן הטנא מידך ... וענית ואמרת ... ארמי אובד אבי" (פרשת הבכורים, דברים פרק כו). העלה הכתוב על לבן הארמי כאילו הוא האבידו ליעקב אבינו, מלמד שביקש לעשות ולא עשה. וכן הוא אומר (בראשית לא) לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתי את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגומר.⁸

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות קמח

א"ר אחא: כיון שעשו שלום יעקב עם עשו, אמר עשו ליעקב: "מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי" (בראשית לח) אמר לו יעקב: מה עשיתי לך שאתה רודפני? א"ל עשו: את בכורתי לקחת ואף את ברכתי הוספת לך! א"ל יעקב: מכל הברכות שברכני אבי לא הגיעני דבר. אמר לו: ומי לך כל המחנה הזה? א"ל: יגיע כפי אשר יגעתי עם לבן – הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה" (שם, לא, מ).⁹

מסכת ברכות דף ח עמוד א

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב: "אשרי איש ירא את ה' " (תהלים קיב), ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב: "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" (תהלים קכח) - אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא. ולגבי ירא שמים "וטוב לך" לא כתיב ביה.¹⁰

אליהו רבה (איש שלום) פרשה יח

"יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" (תהלים קכח ב). מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, שכל תלמיד חכם שאוכל משלו ונהנה מיגיעו, ואינו נהנה משל ציבור כלום, הרי הוא בכלל אשרי.¹¹

מסכת חולין דף מד עמוד ב

שנאמר: אם חכמת חכמת לך וגו' (משלי ט יב) ... אין אדם אוכל ממעשה אבותיו לעתיד, אלא כל אחד ואחד אוכל משלו ... אין לאדם חלק אלא בעמלו, וכן הוא אומר: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך". ראה עוד במדבר רבה ח ט: "יגיע כפיך כי תאכל זה הגר שאין לו זכות אבות. וכדי שלא יאמר אוי לי שאין לי זכות אבות כל מעשים טובים שאסגל אין לי שכר אלא בעוה"ז, לכך הכתוב מבשר לגרים שבזכות עצמו יאכל בעוה"ז ובעוה"ב. הדא הוא דכתיב: יגיע כפיך כי תאכל".

⁸ המדרש מתמקד במילה "אובד" שממנה הוא לומד שלבן הארמי ביקש להאביד את יעקב והקב"ה מנעו. זאת, בהסתמך על הפסוק בפרשתנו אותו אנו דורשים. ראה דברינו [ארמי אובד אבי](#) בפרשת כי תבוא ובפרט מדרש ספרי דברים ופירוש תורה תמימה שהבאנו שם. נראה שקבלנו אגב כך דרשה חדשה לאזכור ארמי אובד אבי בפרשת הביכורים, לא רק כסיפור היסטורי, מאיפה התחיל כל העניין, אלא כמעמד מנגיד ומשלים וסגירת מעגל. מי שעומד ומביא ביכורים מיגיע כפיו (ראה משנה ביכורים מי מביא וקורא ומי מביא ואינו קורא ומי לא מביא כלל) מתחבר ליגיע כפיו של יעקב אבינו שבזכותם ניצל מהארמי שביקש להאבידו. ובע"ה נזכור פירוש נאה זה לארמי אובד אבי ונזכה לאומרו בליל הסדר הבעל"ט כעת חיה יחד עם הזבחים והפסחים.

⁹ כבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [פרידת יעקב ועשו- סגירת החשבון?](#) בפרשת וישלח. יעקב ממעיט בערך מה שהצליח להשיג בכל השנים בהם נאלץ לגלות בשל לקיחת הברכות מעשו: "ומה הגיעני מהברכות? אבא אמר לי: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש (שם, כז, כח) - איה דגן ויין ושמן של אבא?". מה שחשוב לעניינינו כאן הוא שאותו "יגיע כפיים" (במדרש, לא במקרא) משמש את יעקב לא רק בעימות עם לבן, אלא גם במפגש הדרמטי עם עשו. לא נהנית משום ברכה שבירכני אבא, אומר יעקב, המעט שיש לי הכל בא מיגיע כפיי. האם אמר זאת יעקב רק כריצוי לעשו או שמא באמת חשב שלא נהנה מהברכות כמו תנחומא יג לעיל (הערה 7)? האם גם כאן "ראה אלהים ויוכח" ובזכות זה נתרצה עשו והתפייס?

¹⁰ מדרשים רבים נאמרו בשבח המלאכה, מקצתם הבאנו בדברינו [ששת ימים תעשה מלאכה](#) בפרשת אמור וכן בדברינו [ויהי נעם ה' אליהנו עלינו](#) בפרשת פקודי. הנושא מחייב דף נפרד וכאן נביא רק שניים. מדרש תנאים לדברים פרק ה פסוק יד: "חביבה היא המלאכה שכל הנביאים נתעסקו בה. ביעקב אבינו הוא אומר: אשובה ארעה צאנך אשמור. במשה הוא אומר: ומשה היה רועה: בדוד הוא אומר: ויקחהו ממכלאות צאן (תהילים עח ע). בעמוס הוא אומר: כי בוקר אנכי ובולס שקמים ... חביבה היא המלאכה שלא שרת רוח הקדש על אלישע בן שפט אלא מתוך המלאכה ... גדולה היא המלאכה שכל המצוות ומעשים טובים אינן אלא מלאכה, חוץ מהגיון תורה ותפילה". ובמשנת רבי אליעזר פרשה יג עמוד 253: "גדולה היא המלאכה, שלא שרתה השכינה בישראל אלא מתוך המלאכה, שנאמר: וירא משה את כל המלאכה, ויברך אותם משה. וכבר היה הקדוש ברוך הוא יכול לעשות את המשכן, ומפני מה צוה את ישראל לעשותו? שהמלאכה חביבה. תדע שהוא כן, שהרי נאמר בה מה שלא נאמר ביראה. ביראה כתיב: אשרי איש ירא את ה', ובמלאכה כתיב: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

¹¹ וכן הוא באליהו רבה (איש שלום) פרשה ה: "מקצת אכילה ושתייה לצדיקים בעולם הזה, כיצד? מי שהוא קורא לשם שמים ושונה לשם שמים ואוכל משלו ונהנה מיגיעו עליו הוא אומר: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ב ב'), אשריך, בעולם הזה, וטוב לך, לעולם הבא". מכאן נראה גם לפרש את הגמרא בברכות לעיל שהשוואה איננה בין עם הארץ שרק עובד ולא לומד ובין תלמיד חכם וירא שמים גרידא, אלא בין תלמיד חכם וירא שמים שאינו עוסק במלאכה ובין זה שעוסק בתורה ואוכל רק מיגיע כפיו.

דרש מר זוטרא משמיה דרב חסדא: כל מי שקורא ושונה, ורואה טרפה לעצמו, ושימש תלמידי חכמים עליו הכתוב אומר: "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך". רב זביד אמר: זוכה ונוחל שני עולמות העולם הזה והעולם הבא, אשריך - בעולם הזה, וטוב לך - לעולם הבא.¹²

משנה מסכת אבות פרק ד משנה א

בן זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנאמר: (תהלים קי"ט) מכל מלמדי השכלתי. איזהו גיבור? הכובש את יצרו, שנאמר: (משלי טו טז) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר. איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: (תהלים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך - אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. איזהו מכובד? המכבד את הבריות, שנאמר (שמואל א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו.¹³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק מז

"ויחי יעקב". כתוב: "טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח" (קהלת ד ו), טוב היה לאבינו יעקב, אלו שבע עשרה שנה במצרים, שנאמר: "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה", שחיה אותם בנחת, והשבטים סביבותיו, ובני בניו פרים ורבים, ועיניו ראוות ולבו שמח, אין שטן ואין פגע רע, ויוסף בנו מלך על הארץ, ומביא ונותן לתוך פיו, שנאמר: "ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף" (בראשית מז יב). "ממלוא חפניים עמל ורעות רוח - ממאה ושלישים שנה שלא היה אלא כולם בעמל, שנאמר: "וישטום עשו את יעקב" (שם כז מא). וכתוב: "ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך" (שם שם מג), וכתוב: "הייתי ביום אכלני חורב וקרר בלילה" (שם לא מ), וכתוב: "את עניי ואת יגיעי כפי" (שם שם מב), "ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי" (שם לד ל), "ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים" (שם לו לד). כל אותם השנים היה עמל ורעות רוח, לכך נאמר: "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה" - אלו השבע עשרה חיה בהם חיים טובים.¹⁴

שבת שלום מחלקי המים

¹² גמרא זו יכולה להתפרש כאילו היא חולקת על הגמרא בברכות ומכילה את הפסוק: אשריך וטוב לך, ואת שני העולמות הזה והבא, על מי שלומד ושונה ומשמש תלמידי חכמים. אין כאן מלאכה, ויגיע הכפים הוא אולי לימוד התורה. אבל מה עושה כאן ראיית הטרפה? אומר רש"י: "כשנולד ספק טרפות בבהמתו ונראה בו טעם לאיסור וטעם להיתר ואינו חס עליה ואוסרה". מדובר בתלמיד חכם שאינו מהסס לאבד ממון בשל דיני התורה. זאת ועוד, כל הסוגיה שם מדברת על הפסוק במשלי: "שונא מתנות יחיה". כפי שהגמרא מספרת שם על ר' אלעזר שהיה מסרב לקבל תשורות מבית הנשיא ואפילו להיות מוזמן שם לארוחה, משום: שונא מתנות יחיה. שורש כל הסוגיה הוא במאמרו של רב חסדא: "איזהו שונא מתנות יחיה - זה הרואה טרפה לעצמו". ומסבירים הפרשנים שההתנגדות למתנות קשורה ליגיע כפיך כי תאכל, בכך שהאדם רוצה ליהנות רק מיגיע כפיו ולא ממתנותיהם של אחרים. וכמו שאנחנו אומרים בברכת המזון: "... לא לידי מתנת בשר ודם". הנכונות להפסיד ממון (בכך שפוסק שהבהמה שלו היא טריפה) ושנאת המתנות קשורים זה לזה דרך דמות האדם שנהנה מיגיע כפיו ולא מבקש מעבר לזה. נראה שיש כאן קשר פסיכולוגי דק שלא בטוח שירדנו עד עומקו ונשמח לשמוע דעתם של שואבי המים. ועכ"פ, הסתפקות זו של הנהנה מיגיע כפיו מביאה אותנו למדרשים הבאים המשלבים את יגיע הכפיים עם השמחה בחלקך.

¹³ מעלת הנהנה מיגיע כפיו קשורה קשר הדוק עם מידת ההסתפקות - עם השמחה במה שיש לך. אחרת אין להבין את השבח של יגיע הכפיים. ראה לשון המדרש במקבילה באבות דרבי נתן נוסח א פרק כג: "איזהו עשיר שבעשירים? זה ששמח בחלקו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך". ושם גם "גבור שבגבורים" וכן "עלוב שבעלובים" ראה שם. והחסידיים אומרים שצריך לכפול את המילה עשיר, גיבור, חכם וכו'. איזהו חכם? חכם הלומד מכל אדם. איזהו עשיר? עשיר השמח בחלקו וכו'. שהרי אמר כבר שלמה: "והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון" (קהלת ה יא). וכן: "יש ... עושר שמור לבעליו לרעתו" (שם ה יב). וחז"ל אמרו: "יש לו מנה ורוצה מאתיים" (קהלת רבה א ג). עני השמח בחלקו לאו רבותא היא. וכי במה ישמח? בעוניו? אלא עשיר השמח בחלקו, הא רבותא היא. ראה עוד דברינו [על בני גד ובני ראובן](#) בפרשת מטות ושם הבאנו את מדרש במדבר רבה כב ט: "אמר להם הקב"ה: אתם חיבתם את מקניכם יותר מן הנפשות, חייכם, אין בו ברכה. עליהם נאמר: נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ כא). וכן הוא אומר: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל (שם כג ד). ואיזה הוא עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכח ב)". וכאילו אמרנו יגיע כפיך רק מה שמגיע לך מכפיך.

¹⁴ פתחנו ביעקב ובפרשת השבוע וסיימנו ביעקב בסוף ספר בראשית. דמותו של יעקב משמשת מקור ראשון בתורה למוטיב החיובי של "יגיע כפיים" (בביטוי, ברעיון הכללי אולי קדם לו אדם הראשון בציווי "[לעבודה ולשומרה](#)"), אבל הוא אישית לא כל כך רווה נחת מיגיע כפיו ורבו צרותיו ומכאוביו מבית ומחוץ. כפי שהוא עצמו מעיד בעומדו לפני פרעה: "[מעט ורעים היו ימי שני חיי](#)" (בראשית מז ט) - נושא עליו הרחבנו בפרשת ויגש. יגיע הכפיים אמנם הציל אותו מלבן ומעשר, אבל נבלע בתוך כל שאר תלאותיו וחיייו הקשים. ראה איך הפסוק שלנו נבלע בתוך כל שאר הפסוקים הקשים המתארים את חיי יעקב. הפער העצום בין כל המדרשים הקודמים ומדרש זה, הוא כפער בין אבות האומה כסמל ודמות מופת (ראה דברינו [מעשה אבות סימן לבנים](#) בפרשת חיי שרה) ובין חיייהם האישיים. הדברים מתקשרים למדרש הקודם שאומר שליגיע הכפיים עצמו אין ערך ללא ה"שמחה בחלקו". זו מתנה נוספת שלעולם מתלווה ליגיע הכפיים ולכל מעשה האדם ופעלו ולעתים לא. ה' יזכנו לשמוח בחלקנו בתורה ובעבודה, בארץ ישראל ולא במצרים.